

Tomasz Pudłocki, *Żelak Dominik* [w:] *Przemyski słownik biograficzny*, pod red. Ewy Grin-Piszczek, Tomasza Pudłockiego, Anny Siciak, Przemysł 2016 s. 139-143

ŻELAK DOMINIK. 28 VII 1865 Lwów – 11 XI 1919 Przemysł. Nauczyciel języka niemieckiego, publicysta, animator kultury.

W latach 1878/79–1885/86 uczęszczał do II Gimnazjum we Lwowie, gdzie 15 IX 1886 zdał egzamin dojrzałości. Studiował na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego (1886/1887–1890/1891) i Uniwersytetu w Grazu (1891/1892). Specjalizował się w filologii niemieckiej i klasycznej. Został mianowany 6 IX 1892 przez Radę Szkolną Krajową zastępcą nauczyciela w II Gimnazjum we Lwowie. Często był zmuszony zmieniać miejsce pracy, m.in. 28 VII 1893 przeniesiono go do Gimnazjum w Jarosławiu. Na własne żądanie, po niespełna roku, od 8 I 1894 rozpoczął pracę w Gimnazjum w Stanisławowie, a wkrótce, 26 VII 1895, w Gimnazjum w Złoczowie. Następnie, 8 I 1896, skierowany został do Wyższej Szkoły Realnej w Stanisławowie, zaś 4 VIII 1899 do Wyższej Szkoły Realnej w Tarnopolu i 28 VIII 1901 do I Gimnazjum w Tarnopolu.

Na podstawie pracy *Ludwig Tieck als Dramatiker in seinem Verhältnis zu Shakespeare* i zdanych rygorozów został dopuszczony do egzaminu nauczycielskiego z języka niemieckiego jako przedmiotu głównego i filologii klasycznej jako przedmiotu pobocznego. Zdał go 6 XII 1898 przed Lwowską Komisją Egzaminacyjną, jednak dopiero 9 VI 1902 został mianowany rzeczywistym nauczycielem w I Gimnazjum w Przemysłu. Z tym miastem związał się już do końca życia.

Żelak pozostawił po sobie znaczny, jak na nauczyciela szkoły średniej, dorobek, zarówno naukowy, jak i popularny. Próbował zdobyć stopień doktora filozofii z zakresu filologii germańskiej na Uniwersytecie Lwowskim – bezskutecznie.

Był niezmiernie aktywny społecznie. Należał do Zarządu Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, Koła Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych w Przemyśle od 1904 r., Towarzystwa Przyjaciół Nauk od 1909 r., a także do Drużyny Bartoszewej w Medyce. Był również członkiem Towarzystwa Młodzieży Polskiej „Znicz”.

Uczestniczył w działalności oświatowej prowadzonej przez Koła Pań Towarzystwa Szkoły Ludowej. Różnorodnie tematycznie prelekcje, wygłaszane przez niego okolicznościowo, miały wpływ na uświadamianie ludu wiejskiego oraz miejskiego. W przemyskiej prasie odnotowano jego niektóre wystąpienia: 2 I 1904, mówił *O Polsce w poezji niemieckiej*; 2 IV 1905 w Niżankowicach na obchodzie kościuszkowskim jego okolicznościowy referat został „bardzo gorąco przyjęty”; 19 XI 1905 w sali przemyskiej „Przyjaźni” opowiadał *O konstytucji 3 Maja*; 29 III 1906 w Stowarzyszeniu Młodzieży Rękodzielniczej im. T. Kościuszki miał odczyt *O reformie wyborczej i nowych zdaniach i obowiązkach w chwili obecnej*.

Uczestniczył także w pracach innych przemyskich towarzystw. Został wybrany 16 VII 1907 kuratorem Stowarzyszenia Rzemieślników i Rękodzielników „Gwiazda”. Aktywnie w nim działał, wygłaszając m.in. 28 XI 1903 referat o powstaniu listopadowym, a 2 IX 1906 reprezentując stowarzyszenie podczas poświęcenia sztandaru „Gwiazdy” w Żółkwi i wygła-

szając okolicznościowe przemówienie. Ponadto omówił 31 X 1909 *Życiorys Kościuszki* podczas zebrania Związku Młodzieży Polskiej „Znicz”; 25 IV 1910 w Czytelni Robotniczej im. M. Borelowskiego na Zasaniu podjął temat *Stosunki ludów słowiańskich na Półwyspie Bałkańskim i kwestia serbsko-austriacka*.

Był jednym z założycieli przemyskiego Koła Towarzystwa Szkoły Ludowej im. H. Sienkiewicza, które zawiązano 12 VII 1907. Żelak został pierwszym sekretarzem Koła, a potem przez wiele lat był członkiem zarządu tego stowarzyszenia. Z ramienia TSL szereg lat wygłaszał referaty w Przemyślu i okolicznych wioskach: np. 17 XI 1907 w czytelni TSL na Przekopanej prowadził pogadankę na temat bieżących spraw politycznych, oświatowych i ekonomicznych, 14 II 1909 w Przemyślu mówił o powstaniu styczniowym, 17 V 1909 w czytelni przy ul. Buszkowickiej przemawiał podczas obchodów majowych, 8 I 1911 – podczas obchodu rocznicy grunwaldzkiej w Woli Bolestraszyckiej; 12 II 1911 w Przedmieściu Buszkowickim mówił o ruchach polityczno-społecznych w Europie w XIX w., 3 V 1912 i 4 V 1913 w Medyce – o znaczeniu konstytucji 3. Maja, 26 I 1913 w czytelni na Cebulance – o powstaniu styczniowym, 24 II 1913 w Szehyniach i Medyce – o ludności polskiej w trzech zaborach i o celach obecnej polityki polskiej, 28 VI 1914 w Reczpolu o konstytucji i społeczno-politycznym położeniu społeczeństwa polskiego. W imieniu Koła TSL założył 27 X 1907 czytelnię przy kółku rolniczym przy ul. Buszkowickiej w Przemyślu.

Należał również do założycieli miejscowego oddziału Polskiego Towarzystwa Demokratycznego, które od 1

IV 1908 objęło „Gazetę Przemyską” jako swój organ. Od tego czasu Żelak stał się jednym z aktywniejszych współpracowników pisma. Wcześniej współpracował z „Echem Przemyskim”. Potem stał się sympatykiem i członkiem Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego. Z listy tej organizacji kandydował w 1911 r. na posła do Sejmu Krajowego we Lwowie, ale nie został wybrany. Jego ambicje wyborcze stały się okazją do niewybrednych ataków na jego osobę, które próbowała odpiąć „Gazeta Przemyska”: „Znamy p[ana] Żelaka z pracy jego publicznej, której służy według sił swoich, jako człowieka uczciwego i chętnego do pracy społecznej i dziwić się tylko należy, jak rozmaici piśmacy tak bez zastanowienia się mogą uderzać na człowieka, który wcale na to nie zasługuje”. „Nowy Głos Przemyski” wielokrotnie go atakował za występowanie podczas lekcji szkolnych przeciwko socjalistom, nazywając go „ponurym panem z krawatką” i już w 1907 r. imputując mu ambicje startowania w wyborach. Kazimierz Osiński, korespondent krakowskiego „Gońca”, zarzucał mu pijaństwo i kupowanie głosów podczas kampanii 1911 r.

Rok 1914/1915, czas inwazji rosyjskiej i oblężenia Twierdzy Przemysł, spędził w Wiedniu, po czym na nowo wrócił nad San i objął swoje obowiązki nauczycielskie w I Gimnazjum, gdzie pracował do śmierci.

Zmarł 11 XI 1919 w Przemyślu i został tam pochowany na cmentarzu głównym. Żelak nie założył rodziny. Mieszkał przy ul. św. Jana 6.

Twórczość: *Krótki rozbiór tragedii Williama Szekspira „Makbet” na tle teorii dramatu, [w:] Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Wyższej Szkoły Realnej w Stanisławowie za rok szkolny 1898/1899, Stanisławów 1899, s. 3–18; Tieck*

und Shakespeare ein Beitrag zur Geschichte der Shakespeareomanie in Deutschland, [w:] *Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Wyższej Szkoły Realnej w Tarnopolu za r. 1899/1900*, Tarnopol 1900, s. 3–42; *Tieck und Shakespeare ein Beitrag zur Geschichte der Shakespeareomanie in Deutschland (Fortsetzung und Schluss)*, [w:] *ibidem* za r. 1900/1901, Tarnopol 1901, s. 3–32; *Mikołaja (Niemscha von Strehlenau) Lenaua Poezje o Polsce (Polenlieder) w oryginale i w przekładzie na język polski M. Bartusówny i L. Kohna w setną rocznicę narodzenia poety* wydał i wstępem opatrzył..., [w:] *ibidem* za rok 1901/1902, Tarnopol 1902, s. 3–35; *Übersicht den deutschen Literaturkunde zum Gebrauche als Repetitorium, beim Unterirchte in den oberen Classen und für die Abiturienten-Prüfung und den k.k. Galizischen Mittelschulen* (Lemberg 1902).

Pielgrzymka (wycieczka) z ziemi przemyskiej do Kalwarii Zebrzydowskiej i Krakowa, „Echo Przemyskie” 1905, nr 45, s. 2; *W 43. rocznicę Styczniowego Powstania*, *ibidem*, 1906, nr 8, s.1; nr 9 s. 1; nr 10, s. 1; *Nowe Koło TSL w powiecie przemyskim. Koło TSL im. Henryka Sienkiewicza*, *ibidem*, nr 57, s. 1; *W 44. rocznicę styczniowego postania*, *ibidem*, 1907, nr 7, s. 1; *Wspomnienie o śp. dr. Romanie Szymańskim*, „Gazeta Przemyska”, 1908, dod. do nr 69, s. 1–2; *Przemysł wobec rocznicy grunwaldzkiej*, „Gazeta Przemyska”, 1910, nr 71, s. 2–3, *Sprawa Żulińska*, *ibidem*, nr 74, s. 2; nr 76, s. 2, *Rocznica szopenowska*, *ibidem*, nr 75, s. 1–2, *Czcigodnemu prezesowi b. komitetu „Obchodów grunwaldzkich w Przemysłu” dr. L. Tarnawskiemu w odpowiedzi na jego „obrazę i zarzuty” słów parę*, *ibidem*, s. 3–4, *O powstaniu listopadowym*, *ibidem*, 1910, nr 49, s. 1 [negatywnie omówiony w „Nowy Głos Przemyski”, 1910, nr 50, s. 2]; *W 49 rocznicę Styczniowego Powstania*, *ibidem*, 1911, nr 3, s. 1; *Z okazji odbytego w Przemysłu wiecu przemysłowego i zakupów świątecznych i wiosennych*, *ibidem*, nr 14, s. 2; *Kilka słów w kwestii żydowskiej z okazji mającego powstać w naszym mieście towarzystwa oświatowego dla Żydów (Koło TSL) im. Goldmana*, *ibidem*, nr 15, s. 2; *Śp. ks. Włodzimierz Pa-*

ślawski, *ibidem*, nr 19, s. 2–3; *Śp. prof. Jakub Filipek*, *ibidem*, 1912, nr 46, s. 3–4.

Źródła i opracowania

Źródła: Centralne Państwowe Historyczne Archiwum Ukrainy we Lwowie, fond 146, op. 22, sprawa 522; fond 174, opis 1, sprawa 666; Archiwum Państwowe w Przemysłu, Towarzystwo Młodzieży Polskiej „Znicz”, sygn. 44, 192; *Księga pamiątkowa i adresowa wygnańców wojennych z Galicji i Bukowiny 1914–1915 oraz Album pamiątkowy*, cz. III *Prowincja i Bukowina*, Wiedeń 1915, s. 105; *XLIII Sprawozdanie z czynności Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego za czas od dn. 29 sierpnia 1908 do dn. 7 lipca 1909*, Lwów 1909, s. 42; „*Echo Przemyskie*” 1903, nr 97, s. 2; 1904, nr 1, s. 3; 1905, nr 28, s. 2–3; nr 85, s. 1; 1906, nr 27, s. 3; nr 72, s. 3; 1909, nr 28, s. 3; 1911, nr 15, s. 2; 1918, nr 7, s. 4; „*Gazeta Przemyska*”, 1907, nr 26, s. 3; nr 50, s. 3; 56, s. 3; 1908, nr 2, s. 2; nr 24, s. 1–2; nr 31, s. 3; 1909, nr 12, s. 3; nr 28, s. 1; 35, s. 3; nr 41, s. 2; 1911, nr 2, s. 2–3; nr 9, s. 3; nr 18, s. 2; 1912, nr 13, s. 3; 1913, nr 5, s. 2; nr 10, s. 3; „*Nowy Głos Przemyski*”, 1907, nr 54, s. 2; 1911, nr 17, s. 2; nr 19, s. 3; *Sprawozdanie Czytelni robotniczej im. M. (Lelewela) Borelowskiego Towarzystwa młodzieży polskiej „Znicz” w Przemysłu za rok administracyjny 1909*, Przemysł 1909, s. 6; *Sprawozdanie Towarzystwa Młodzieży Polskiej „Znicz” w Przemysłu za rok administracyjny 1905*, Lwów 1906, s. 19; *Spis nauczycieli szkół średnich w Galicji oraz polskiego gimnazjum w Cieszynie na podstawie nadesłanych tablic konskrypcyjnych ułożył H. Kopia*, Lwów 1909, s. 49.

Opracowania: Z. Budzyński, J. Kamińska-Kwak, *Ponad podziałami. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Przemysłu w latach 1909–2009*, Przemysł 2009, s. 263; T. Pudłocki, *Iskra światła czy kopiąca pochodnia? Inteligencja w Przemysłu w latach 1867–1939*, Kraków 2009, s. 16, 87, 118, 137, 179–180, 217; idem, *Dominik Żelak, nauczyciel i społecznik*, „*Nasz Przemysł*” 2010, nr 6, s. 41; idem,

Żelak Dominik, [w:] *Słownik biograficzny twórców oświaty i kultury XIX i XX wieku Polski południowo-wschodniej*, pod red. A. Meissnera i K. Szmyda, Rzeszów 2011, s. 489.